

Географско образование

РАЗРАБОТВАНЕ НА ПРИМЕРНИ МАРШРУТИ ЗА УЧЕНИЧЕСКИ ЕКСКУРЗИИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА СОФИЯ

Стефани Нешева¹, Иван Дреновски¹

Целта на еднодневните пътувания е да запалят любовта на децата към природата, да ги откъснат от света на големия град и технологиите, които ги поглъщат, и оформят представите им за детство. Ученическите екскурзии са метод за обучение чрез преживявания и приключения сред природното и историческото наследство. Пътуванията са допълнение към уроците по география, биология, история и др. Децата се запознават на практика с това, което са учили на теория. В програмата на пътуването поднасянето на темите е съвсем различно и далеч по-атрактивно и приятно от стандартния урок в класната стая. За целта са подбрани редица обекти на природното и културното наследство и са предложени три примерни маршрута в околностите на София.

Ключови думи: пътуване, културно-историческо и природно наследство, опознаване на родния край, учене чрез преживяване.

DEVELOPMENT OF SAMPLE ROUTES FOR SCHOOL TRIPS IN THE VICINITY OF SOFIA

Stefani Nesheva, Ivan Drenovski

Abstract: The article discusses the need for school field trips, because the best method for schooling is learning through experience. The article is aiming to show the need for traveling as a means to contribute to school lessons. The main task is to suggest routes in the area around Sofia and such to help teachers in organizing trips. Field trips help kids learn information about the world surrounding them, they have a positive effect on the physical shape of children and on acquiring personal experience and they can help create a bond with their teacher. While aiming at ecological and nature education, field trips can play a key role

¹ ЮЗУ „Неофит Рилски“, ПМФ, Катедра „ГЕООС“, stefani_nesh@abv.bg, idri_swu@bg

in forming a cultural and national identity and can contribute to a healthy way of life and learning new skills. Kids participating in trips can escape the routine of everyday life in the city environment, while the itinerary can be planned according to the current lessons in the school curriculum. Educational and schooling methods can be applied. The three indicative routes are: 1. Almodovsko swamp, Dragomansko swamp, a walk to Chepan mountain. 2. Baylovo village, a visit to the house of writer Elin Pelin, a visit to the Spasova hill, visiting Ognyanovo lake. 3. Visiting the monuments at Slivnitza city, Gourgoulyat village and the „Petlyuka“ area. Extracurricular activities amongst nature are not only helpful, but are a needed factor for better educating young people.

Keywords: travelling, cultural-historical and natural heritage, familiarization of the motherland, learning through experience.

УВОД

Още преди векове хората са казвали, че най-добрата книга е природата, но и досега тези думи не са схванати и приложени напълно, защото същата тази природа днес се изучава основно в класните стаи по учебници и помагала. Процесите, явленията и събитията, които децата изучават в уроците по история и география биха били много по-лесно усвоени, ако им се обяснят практически. Изображенията в учебниците са полезни, но не могат да заменят непосредствения контакт с природата, при който с малко усилия много неща биха могли да бъдат видяни и разбрани по време на екскурзия. Природата трябва да се изучава на живо.

Настоящата статия цели да допринесе за подобряване качеството и образователната ефективност на едnodневни крайградски ученически екскурзии. Основните задачи, свързани с постигане на тази цел, са:

- Преглед на някои основни подходи за организиране и провеждане на ученически екскурзии;
- Даване на методически насоки за подходящо обвързване на извънкласната дейност с изучавания материал по география, история и природни науки при посещаване на обекти на природното и културно-историческото наследство;
- Разработване на примерни маршрути за организиране на едnodневни пътувания в околностите на София в помощ на учителите;

УЧЕНИЧЕСКИТЕ ЕКСКУРЗИИ КАТО ИЗВЪНКЛАСНА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ

Ученическите екскурзии са важна, но сравнително рядко прилагана форма на извънкласна дейност поради множество административни и организационни проблеми. Огромното им образователно и възпитателно значение не е докрай оценено и използвано. Те предоставят възможност учениците да се запознаят с реални предмети и явления, за които са чули за първи път в класните стаи. Екскурзиите имат важно място за свързване на теорията с практиката, на училището с живота. Между тях и уроците трябва да се осъществи тясна интеграция, при отчитане на образователното равнище и възрастта на учениците.

Това ще допринесе за цялостно подобряване на качеството и ефективността на учебния процес.

ФУНКЦИИ НА УЧЕНИЧЕСКИТЕ ЕКСКУРЗИИ

Ученическите екскурзии изпълняват много и различни функции, включват разнообразни и динамични дейности и се отличават с редица специфични особености, организация и подготовка, методика и технология на провеждане. Най-важните функции на едnodневните екскурзии и пътувания са:

- Усвояване на знания за природната среда. Създават се ценни връзки между знания, умения и навици, които не могат да се изградят единствено в класната стая. Това се осъществява чрез затвърждаване и обогатяване на вече придобити знания. Лесното възприемане на учебно съдържание по време на урок-екскурзия се дължи главно на факта, че знанията се поднасят ненаатрапчиво с нагледни примери, а усвояването е много по-лесно, когато в процеса участват всички сетива. Едновременно с това по време на пътуването се изграждат и развиват умения за наблюдение, ориентиране, анализ и сравнение, необходими в ежедневието.

- Благоотворно влияние върху физическото развитие на децата. Безспорен факт е, че разходките сред природата се отразяват добре на хората от всички възрасти. Изследванията сочат, че в такива ситуации децата със синдром на дефицит на вниманието или с хиперактивност по-лесно се концентрират и запазват по-дълго вниманието си.

- Дават представа на учителя за индивидуалните особености на отделните деца. По време на извънкласна форма на обучение децата виждат своя учител в друга „светлина“ и се запознават с неговия начин на живот. Те се отпускат повече и това помага на преподавателя да види децата не като ученици, а като индивидуални личности.

Тези функции подпомагат изграждането на младите хора като образовани личности с ясно изразена позиция и любов към природното и историческото наследство на българския народ. Спомагат и за обогатяване на личния житейски опит на учениците.

ЦЕЛИ НА УЧЕНИЧЕСКИТЕ ЕКСКУРЗИИ

Целите на ученическите екскурзии могат да се класифицират както в зависимост от предметната ориентация, така и според значението им за развитието на различни когнитивни умения и изграждането на трайни навици за здравословен живот. В тази връзка се разграничават няколко основни примерни цели:

- **Формиране на екологично възпитание.** Започва с възхищението и любовта на учениците към природата и продължава с изграждането на природозащитно съзнание и мислене. Дейностите по екологичното възпитание на открито се допълват с патриотичното възпитание на учениците. Любовта към родината започва с любовта към родния край.

- **Изграждане на културна идентичност и национална принадлежност.** Патриотичното възпитание е част от възпитателния процес, който има за цел

формирането на личността. С помощта на ученическите екскурзии децата посещават места, за които са чели в учебниците по история или книги. Докосвайки се до историята и вървейки по стъпките на велики хора, в учениците се заражда чувство на гордост и национално достойнство.

- **Формиране на когнитивни умения.** Чрез преживяването на различни емоции сред природата и без градските удобства учениците развиват различни страни на своя характер. Според Дечев (2016) „Придобитият комуникативен опит подпомага учениците да разкрият причинно-следствените връзки, да разграничават съществените и несъществените вариации в съдържанието на изучаваната информация. Това е особено важно, когато става дума за разбиране, възприемане и осмисляне в процеса на екологично-възпитателните и природозащитните проблеми в природния регион.“

- **Изграждане навици за здравословен и природосъобразен начин на живот.** Дори и малкото време, прекарано сред природата и далеч от големия град, зарежда учениците и намалява нивото на стреса. Това е нагледен пример, а от децата и техните семейства зависи дали ще го превърнат в добра и трайна практика.

ЗАДАЧИ НА УЧЕНИЧЕСКИТЕ ЕКСКУРЗИИ

Задачите, които изпълняват ученическите екскурзии, зависят от поставените общи и специфични педагогически цели. Примери, отнасящи се към първата група задачи, са:

- **Откъсване на децата от училищното ежедневие и забързаната градска среда.** Екскурзията като извънкласна форма на обучение е желана и очаквана от всички. Децата с радост се подготвят за заминаване, поради благоприятната естествена среда сред природата, свободното общуване с връстниците и учителите, а също и поради очакваната възможност да поживеят заедно извън домовете си и града в атмосфера, в което могат да споделят своето лично мнение, впечатление, чувства, емоции.

- **Осъществяване на връзка с изучавания материал в училище.** Подборът на маршрута и обектите трябва да съответства на изученото до момента от децата, т.е. информацията, която ще бъде получена по време на пътуването, трябва да е съобразена с взетия материал в училище. Особено важно е да се определят и видовете методически дейности, които ще се осъществят по време на ученическата екскурзия.

Специфичните цели зависят от конкретното учебно съдържание и тематичните акценти, във връзка с които се организира екскурзията.

ОСНОВНИ ПОДХОДИ ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА УЧЕНИЧЕСКИ ЕКСКУРЗИИ

В практиката са утвърдени два традиционни подхода, гарантиращи изпълнението на задачите и постигането на целите на ученическите екскурзии:

- **Образователен.** Този подход е водещ при провеждане на ученическо пътуване. Той допринася за затвърждаване на знания, придобити в училище, сти-

мутира наблюдателността и творческото мислене, усвояването на практически умения и извеждането на самостоятелни заключения по различни проблеми. Образователното съдържание се определя от избраните обекти за посещение.

• **Възпитателен.** Учениците дискутират, споделят собствен опит, преживяване и биват поставени в ситуации, в които могат да коригират собствените си постъпки и бъдещи действия. Възпитателният подход има и образователна функция. Задачата на учителя е да насърчава децата да бъдат открити, да ги мотивира и да помага при всяка инициатива от страна на възпитаниците му.

ИЗБРАНИ ОБЕКТИ НА ПРИРОДНОТО НАСЛЕДСТВО В ОКОЛНОСТИТЕ НА СОФИЯ

В помощ на учителите, които биха се заели с организирането на краткосрочни екскурзии в близост до София, се предлага списък от подходящи за посещение примерни обекти на природното наследство:

• *Алдомировско блато.* Намира се на около 1 km от град Сливница. Обявено е за Защитена местност през 1989 г. като част от Защитена зона „Драгоман“. Блатото се обитава от редки видове растения и птици;

• *Драгоманско блато.* То се намира на около 1,5 km от гр. Драгоман. Територията на блатото попада в две от защитените зони към Натура 2000 (Раяновци – по Директивата за птиците, и Драгоман – по Директивата за местообитанията). Благодарение на „Сдружение за дива природа Балкани“ и на дарители, на територията на Драгоманското блато са изградени дървено мостче и кула за наблюдение на птици;

• *Язовир „Огняново“.* Намира се в община Елин Пелин до с. Огняново. Изграден е по поречието на р. Лесновска. Язовирът предлага отлични места за риболов и отдых сред природата;

• *Черни връх.* Висок е 2290 m, което го нарежда на четвърто място сред първенците на планините в България. Той се вижда почти от всяка точка на София – зад Резнъвете, но не е толкова внушителен като тях и Камен дел. Именно едно изкачване на Черни връх на 27.08.1895 г., организирано от Алеко Константинов, се счита за рождена дата на организирания туризъм и Българския туристически съюз (БТС);

• *Местност Златни мостове.* Това е най-посещаваната част на Витоша. Намира се в средното течение на Владайска река (Николов и др., 2013). Впечатляващи за туристите са големите каменни блокове, образувани в резултат на сферичното изветряне на сиенита, разположени по течението на реката. Името на местността се свързва със златистите лишеи, с които са покрити каменните блокове.

• *Боянски водопад.* Това е най-високият водопад във Витоша. Образован е на Боянска река между хижа „Момина скала“ и квартал „Бояна“, а височината му достига 30 m;

• *Водопад Котлите.* Намира се до селата Труден и Разбоище на територията на община Годеч. Разположен е на р. Дракул, която оформя три пада на водата с височина около 30 m. Най-подходящ за посещение е през пролетните месеци, когато е пълноводен;

- *Кътински пирамиди*. Намират се в землището на с. Кътина, северно от гр. София. Те представляват островърхи ерозионни форми. Обявени са за природна забележителност през 1962 г.

ИЗБРАНИ ОБЕКТИ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО В ОКОЛНОСТИТЕ НА СОФИЯ

Важен принцип при организирането на атрактивни и запомнящи се туристически пътувания е редуването на различни акценти. В тази връзка се предлагат и някои подходящи обекти на културно-историческото наследство, които следва да се обвържат пространствено с редица природни забележителности при планиране на маршрути на едnodневните ученически екскурзии в околностите на София.

- *Пантеон „Майка България“* за загиналите в битката при Гургулят – построен през 1985 г. по случай 100-годишнината от Сръбско-българската война. Представлява голям монумент, който има формата на пирамида с височина над 20 m.;

- *Крепост „Петлюка“* и *скално светилище Асклепий* – намират се в местност „Петлюк“ на около 1 km от с. Гургулят. В района е имало светилище на древногръцкия бог Асклепий, син на Аполон. За това свидетелстват намираните монети с негов лик;

- В гр. Сливница могат да се разгледат: *Паметник-костница Сливница*, *Паметник на двама герои*, *Героите на Сливница*, *Военен клуб* и др.;

- *Спасова могила* – намира се недалеч от селата Голема Раковица и Байлово. На това място има оброчен кръст, за който се твърди, че датира от X в. Мястото е известно с лечебните си сили, които помагат на вярващите да се изцерят от различни болести. Именно и затова тук е изграден параклис „Св. Спас“. Мястото е увековечено в едноименен разказ на Елин Пелин;

- *Дом-паметник на Елин Пелин* в с. Байлово – къщата, в която е живял Елин Пелин, е открита като музей през 1977 г. в чест на 100-годишнината от рождението на писателя;

- *Боянска църква „Св. Пантелеймон“* – известна е със стенописите, направени през 1259 г. по поръчка на севастократор Калоян. Тя е обект на световното културно наследство и е под закрилата на ЮНЕСКО. Стенописите в църквата са от различни периоди: XI–XII в., XIV в., XVI–XVII в. и 1882 г. Фреските на боянския майстор Вълчан се смятат за предшественици на европейския Ренесанс;

- *Крепост Батил* – останки от българска средновековна крепост, която се намира в на около 1 km от Боянската църква. Разположена е на вр. Момина скала, над левия бряг на Боянска река;

- *Ранновизантийско селище Кратискара* – намира се на около 3 km от гр. Костинброд. Твърди се, че Константин Велики отсядал в резиденцията, когато посещавал Сердика;

ПРИМЕРНИ МАРШРУТИ ЗА УЧЕНИЧЕСКИ ЕКСКУРЗИИ В ОКОЛНОСТИТЕ НА СОФИЯ

Предлагат се три примерни маршрута. Първите два са специализирани и тематично обвързани. Те включват обекти или само на природното или само на културно-историческото наследство, а третият е комплексен – с редуване на обекти с различен характер.

1. *Алдомировско блато, Драгоманско блато и Чепън планина*

Примерна програма:

- Отпътуване за Драгоман и трансфер до Център за опазване на влажните зони „Драгоманско блато“;
- Посещение на Алдомировско блато и наблюдение на птици;
- Трансфер до началото на еко-маршрут „Драгоманско блато“;
- Обяд на открито;
- Следва кратка експедиция по възвишението Чепън;
- Връщане обратно в Центъра за защита на влажните зони „Драгоманско блато“. Посещение и беседа в Център за размножаване на костенурки.

2. *Сливница, село Гургулят и местност „Петлюк“*

Примерна програма:

- Пристигане в Сливница и обиколка на паметниците в града;
- Отпътуване за село Гургулят и посещение на Пантеон „Майка България“;
- Преход до местността „Петлюк“ и разглеждане на забележителностите.

Време за обяд, почивка и игри;

- Връщане в село Гургулят и отпътуване.

3. *Село Байлово, Спасова могила, язовир „Огняново“*

Примерна програма:

- Отпътуване за с. Байлово и разглеждане на експозицията в Дом-паметник „Елин Пелин“;
- Посещение на Спасова могила и разходка до параклис „Св. Спас“;
- Отпътуване на язовир „Огняново“. Време за обяд отид и игри.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Организирането на извънкласно обучение сред природата е необходимо за по-качествено обучение, възпитание на децата в дух на родолюбие и формиране на екологично съзнание. Близостта и разнообразието на природните и исторически забележителности до София дава възможност на учителите да провеждат повече екскурзии за опознаване на българското природно и културно-историческо наследство. Завършваме с думите на Грънчаров (1904) „... нека да видим учениците в майката природа и нека да ги оставим да вкусат от прелестите ѝ, та когато ги налегнат житейски несгоди, отново да си спомнят за тази лекарка и утешителка спрямо всички човешки нещастия.“

ЛИТЕРАТУРА

- Грънчаров, Д.** 1904–1905. Училищни екскурзии: Практическо ръководство за учители и любители на природата, Пловдив, 11 с./ Grancharov, D. 1904-1905. School field trips: a practical guide for teachers and nature lovers, Plovdiv, pp. 11 (Bg)
- Дечев, З., С. Георгиева.** 2016. На зелено училище, София, 48 с./ Dechev, Z., S. Georgieva. 2016. On a field trip, Nature conservation education - theory and practice, Sofia, pp. 48 (Bg)
- Николов, В., М. Йорданова, Ив. Ботева.** 2013. Планините в България. АИ „Проф. М. Дринов“, С., 430 с./ Nikolov, V., M. Yordanova, Iv. Boteva. 2013. The Mountains in Bulgaria. AI “Prof. M. Drinov”, Sofia, 430 pp. (Bg).
- Първанов, П.** 2016. Политика на Българското туристическо дружество към децата и юношите (1901–1914), Балканистичен форум, 1–2/2016, година XXV, 161–162 с./ Purvanov, P. 2016. Policy of the Bulgarian Tourist Society for Children and Adolescents (1901-1914), Balkan forum, 1-2/2016, year XXV, pp 161-162 (Bg)